

HANS LUCKAS: *Theorie der Devisenzwangswirtschaft auf Grund der deutschen und ausländischen Erfahrungen in der Zeit von 1914 bis 1940.* (Forschungen zur Finanzwissenschaft, herausg. von H. JECHT; Heft 6). - Jena (G. Fischer) 1940. - S. 143. - Fiyatı: Rm 7, —.

Cihan harbinden ve bilhassa 1930 dünya iktisat buhramındanberi iktisadî hayatın hemen bütün sahalarında yeni müesseseler ve organizasyon şekilleri ortaya çıkmıştır, bunların gayeleri ve vasıtaları, hemen hemen bir asır müddetle ekonomi tatbikatında hâkim vaziyette bulunan ve iktisat nazariyesinin rasyonel ve şayanı arzu telâkki ettiği gaye ve vasıtalarla ekseriya taban tabana bir tezat teşkil ediyordu. Bidayette bu yeni müesseselerin mahiyetleri bakımından tatbikatta zarurî haller dolayısıyla ittihaz edilmiş ânî tedbirlerden ibaret oldukları ve «fevkalâde» diye tavsif edilen âmillerin ortadan kalkmasından sonra bunların tekrar zail olacakları fikri sık sık ileri sürülmekte idi. Fakat bu ümitler suya düşünce, birçok iktisatçılar ortaya çıkarak, yeni müesseselerin geçici mahiyette olmadıklarını iddia ettiler ve bunları prensip itibarile meşru göstermeğe çalıştılar. Bu arada alelâde zaruretlerin ekseriya bir fazilet olarak gösterilmeğe çalışılması ve (faraza otarşiyi - İsviçreli genç âlim E. Schorer'in ifadesile - «dünya ekonomisinin yeni bir şekli» olarak tanıtmak gibi) mübalâğalara saplanılması nadir hâdiselerden değildi.

Filhakika son buhran devresinde ilk önce ancak geçici mahiyette oldukları zannedilen tedbir ve müesseselerin bazı hallerde, hiç değilse esas muhtevaları itibarile, devamlı ve yerleşik bir mahiyet arz ettikleri görülmektedir. Bu mütalea bilhassa para sistemleri sahasında ileri sürülebilir. Bundan bir müddet evvel F. Meyer «Weltwirtschaftliches Archiv» de (cilt 49, 1939, s. 415 den itibaren) neşrettiği bir etüdde döviz tahdidatı usulünü yeni bir para sistemi şekli olarak tavsif ettikten sonra, H. Luckas da burada tetkik etmekte olduğumuz eserinde - ekseriya başka yollardan yürümekle beraber - prensip itibarile aynı neticeye vâsıl olmaktadır. Filhakika bu müellif eserinin önsözünde (S. IX) döviz tahdidatının sadece hali hazır müşkülâtı önlemek maksadile ittihaz edilmiş muvakkat bir tedbirden ibaret ol-

duğu hakkındaki kanaati tenkit ediyor ve daha sonra mezkûr tahdidatın buhrana karşı alelâde bir tedbir mahiyetinde telâkki edilemeyeceğini, bilâkis dünya ekonomisinin bünyesi içerisinde yeni bir unsur olarak yerleşmeğe başladığım tebarüz ettiriyor. İşte yeni para sistemi nizamının manasını, mahiyet ve vazifelerini, inkişaf imkânlarını açık, sistematik ve derin bir tarzda izaha çalışan eser heyeti umumiyesi bu tezin ispatına tahsis edilmiş bulunmaktadır. Neticeler bu mevzula alâkadar bulunanlar için büsbütün yeni olmamakla beraber, gerek ampirik hâdiseler üzerindeki derin bir bilgiye ve gerek nazarı bakımdan kuvvetli bir tahlile istinat eden bu kadar ihatalı, sistematik ve aynı zamanda tam manasile ilmî bir izahtan şimdide kadar mahrum bulunduğumuzu tebarüz ettirmeliyiz.

Döviz tahdidatının para işlerinde ayrı bir nizamı ifade ettiği hakkında müellif tarafından ileri sürülen noktai nazarı burada uzunboyulu neşretmeğe lüzum görmüyoruz, bhusus bu meselenin ehemmiyeti, fikrimizce alelâde bir terminoloji meselesinden ileri götürülemez. Aynı mülâhaza *Luckas*'m döviz tarifi hakkında da variddir. Maamafih müellifin, zamanımızda «asil tediye vasıtası»nın mücerret banka matlubatı olduğu hakkındaki kanaatine prensip itibarile iştirak edilebilir. Kitapta evvelâ döviz tahdidatı usulü bir ideal tip olarak tasvir ve izah edildikten sonra, bu usulün esas unsurları olmak üzere (kanunî) döviz ticareti inhisarı dövizlerin Merkez Bankasına tevdi mecburiyeti ve her türlü döviz tediyeatının tâbi bulunduğu ruhsatname mükellefiyeti tebarüz ettiriliyor (S. 17). Müellif bu meyanda, ekseri devletlerde döviz tahdidatı usulünün bidayette az çok noksanlar arzeden döviz kontrollerinin tedricî istihalesile ortaya çıktığına işaret etmektedir.

Döviz tahdidatı usulünün en mühim vazifesi, *Luckas*'a göre tediye vasıtaları piyasasında husule gelen ârizaları bertaraf etmek veya bu ârizalara bidayettenberi mâni olmak maksadile, tediye bilânçosuna ve tediye vasıtaları piyasasına müessir olmaktır (S. 19). Müellif bunu takiben teferruata geçerek döviz tahdidatı usulünün kredi siyasetine, ticaret siyasetine ve para siyasetine müteallik vazifelerini tefrik ediyor; bu üç vazife daha sonra eserin esas kısmında mufassal surette tetkik ve mütalea edilmektedir.

Tediye bilânçosunda ârizalar eskiden mevcut olduğu gibi, şu veya bu şekilde her memleket için ileride de daima mevcut olacaktır. 1914 den evvel görüldüğü veçhile, beynelmilel altın para miqyasının hâkim bulunduğu devirde bu gibi ârizalar âdeta kendiliğinden (quasi otomatik şekilde) zail olurdu. Para siyasetine müteallik tedbirlerin

(meselâ faiz ve kambiyo siyaseti sahalarında) ittihaz edildiği hallerde döviz muamelâtının serbestisi bundan müteessir olmazdı; esasen bu gibi tedbirler umumiyetle muvazeneyi tesise matuf olan otomatik kuvvetlerin daha sür'atli bir şekilde harekete geçmesi neticesini doğururlardı.

Müellif «*sermaye muamelelerinin tanzimi*» (Sayfa 30 ve müteakıp) bahsinde, son zamanlardaki iktisadî bünye tahavvüllerinin eski usullerden nasıl ve ne suretle ayrılmayı icap ettiğini ve devletin cebri müdahalelerini ne şekilde zarurî kıldığını izah ediyor. Bu bahiste ezcümle münferit ekonomi bakımından rantabl olan sermaye ihracatının bazı hallerde umum memleket iktisadiyatının ucuz paraya «cheap money» sahip olmak hususundaki menfaatleriyle nasıl bir tezat teşkil edebileceği ve fiyatların, ücretlerin donuk ve hareketsiz bir seviyede tutulmasıyla birçok memleketlerde ticaret bilânçosunun gayri elâstikî bir hale geldiği gösteriliyor; esasen beynelmilel sermaye hareketlerinin devlet tarafından kontrolüne müsait bir zemin hazırlayan âmillerden biri de ticaret bilânçosundaki bu elâstikiyet noksanıdır. Bu bahisleri takiben ecnebi borçlar meselesinin halline yardım edebilecek ve memlekette sermayenin harice çıkarılmasına mâni olacak bir vasıta olmak üzere döviz tahdidatı gözden geçiriliyor; burada nazarî mülâhazaların teknik - tarihî müşahedelerle tamamlandığını görüyoruz. Bu bahiste paraya dair son Anglo - Amerikan ve Alman eserlerinde çok tesadüf edilen şu fikir mühim bir rol oynamaktadır: Millî ekonomi bakımından - bilhassa konjonktür siyasetine müteallik sebeplerle - şayanı arzu görülen geniş mikyasta kredi tevsii memlekette harice sermayenin akıp gitmesine sebebiyet verir; bu keyfiyet döviz muamelâtının serbest bulunması halinde er geç, kredi tevsii siyasetini sona erdiren mukabil «deflasyonist» tedbirlerin ittihazını zarurî kılar; döviz tahdidatı ise dahilî sermaye hareketini tamamilen ecnebi memleketlerden tecrit eder ve bu suretle geniş mikyasta kredi tevsii siyasetinin temadisini imkân altına alır (S. 49). Hakikatte asıl ehemmiyetli olan nokta da budur; zira *Lutz* ve sair müelliflerin son zamanlardaki tetkiklerinden anlaşıldığı veçhile, altın para sisteminin cari olduğu hallerde «serbest - autonom» bir konjonktür siyasetinin tahakkukuna imkân yoktur. Nitekim kuvvetli millî ekonomilerin böyle bir siyaseti kabul ettikleri anda, altın para sisteminin terkedilmesine ve - nazarî bakımdan değilse bile fiilen zarurî bir netice olmak üzere - döviz muamelâtının az çok ehemmiyetli bir mikyasta tahdit edilmesine karar verilmiş olmakta idi.

Döviz tahdidatına ait tedbirlerle «*dış ticaretin tanzimi*» ne gelince

(S. 61 v. m.), tanzim keyfiyeti bilvasıta olup umumiyetle ithalâta miktar ve ihracata fiyat itibarile müessir olmak gayesine matuftur. Müellif evvelâ *ithalâtın tahdidi* meselesini gözden geçiriyor ve bu arada basit döviz kontenjantmanı ile (S. 63 v. m.) muhtelif mahiyette olmak üzere döviz ve miktar kontenjantmanını (S. 69 v. m.) tefrik ediyor. Bu bahiste bütün mühim memleketlerin son zamanlarda ittihaz etmiş oldukları tedbirler mufassal bir surette izah ve tahlil edilmektedir. *Luckas*'a nazaran, yalnız döviz tahdidatı lüzumlu görülen ithalât tahdidini temine kâfi gelmez, bu usulün aynı zamanda kontenjant sistemile de tamamlanmasına mutlak surette zaruret vardır; diğer taraftan kontenjant sistemi ise - yine müellifin kanaatine göre - döviz tahdidatına müteallik tedbirlerle birleştirilmediği takdirde, seyahat vesair hizmetler suretile cereyan eden ithalât hareketleri (ki bunlara «görünmiyen ithalât» ismi de verilmektedir) üzerinde tamamiyle tesirsiz kalır (S. 74 - 75). *Luckas* daha sonra, yalnız ithalâtın tahdidi ile ticaret bilânçosunun arzu edildiği şekilde düzeltilemeyeceğini ve bu nevi tahditlerin diğer yandan ihracatı teşvike matuf tedbirlerle tamamlanması lâzımgeleceğini gayet doğru olarak tebarüz ettirmektedir. Kitapta bundan sonra döviz tahdidatı çerçevesi dahilinde ihracatı teşvike matuf olan bu gibi tedbirler, bilhassa Almanya'dan seçilen misallere istinaden, açık ve vâzih surette izah edildikten sonra (S. 76 v. m.), müteakıp bir istitradda (S. 83 v. m.) *devletler arasında takas anlaşmaları* (Clearing ve takas muameleleri) gözden geçiriliyor. Müellifin bu bahse nihayet verirken ileri sürdüğü fikirlerden kendisinin takas muamelelerini - haklı olarak - ideal bir çare telâkki etmediği anlaşılıyor. Nitekim S. 88 de «döviz tahdidatının mahiyeten ticaret siyasetine müteallik bir vasıta olmadığı» tebarüz ettiriyor. *Luckas*'a ayrıca şu noktada da hak vermek lâzımgelir: Döviz tahditlerinin ve kontenjantların yaptığı şeyi, prensip itibarile gümrükler de -bu maksadın tahakkuku için icap ettiği şekilde tanzim olunmak şartile - yapabilir ve üstelik bunlar kadar uzun kırtasiye muamelelerine de sebebiyet vermez. Bundan başka, müellifin şu noktai nazarı da dikkate şayandır (S. 90) : Döviz râyicini mutlak surette muhafazaya çalışmak bazı hâllerde o kadar makul bir usul değildir ve yabancı memleketlerde yapılan devalvasyonlara karşı en iyi korunma vasıtası ticaret siyasetine müteallik tedbirler değil, bilâkis yine sağlam para râyicinin terkedilmesidir.

Eserin son kısmında (S. 92 v. m.), döviz tahdidatının cari olduğu hâllerde «para sisteminin tanzimi» meselesi tetkik edilmektedir. Müellif, «sağlam para mı, yoksa mütehavvil para mı?» meselesinin aynı

zamanda döviz muamelelerinin tamamen serbest olduğu hallerde de mevzu bahis olabileceğini tebarüz ettiriyor. Bu münasebetle, içerisinde birçok meseleleri saklı bulunduran «iştirâ kuvveti paritesi» mevzuu ortaya konulmakta ve harp sonu senelerinde başlıca para sistemlerinin inkişafı kısa ve ihatalı şekilde gözden geçirilmektedir. Bu bahiste ezcümle döviz tahdidatının cari olduğu hallerde nasıl ve ne için birçok para rayıçlarının (meselâ Serbest mark, Registermark, Sperrmark) ve takas primlerinin ilâh.. ortaya çıkabildiği izah edilmektedir. *Luckas*, döviz tahdidatı çerçevesinde kambiyonun muhakkak «sabit» bir tarzda teşekkül etmesi lâzımgelmeyeceğini, bilâkis burada da serbest bir kambiyo teşekkülünün mümkün olabileceğini ve hattâ bu usulün tercih edilmesi muvafık olduğunu ileri sürüyor.

Müellif, yeni para nizamlarının müstakbel inkişaf ihtimallerini tektik ve münakaşa ettiği son kısımda (S. 129 v. m.), beynelmilî teydiyelerde ve sermaye hareketlerinde serbestinin hemen tamamen ortadan kalkmış bulunduğunu ve artık böyle bir serbestinin eski mikyasta yeniden tesis edilmesi beklenemeyeceğini kaydetmektedir (S. 132). *Luckas*, döviz tahdidatı tamamen kaldırıldığı takdirde pek vahim neticelerin başgöstermesinden korkmakta, fakat izahatına nihayet verirken, hali hazır vaziyette *ne gibi ıslahatın* kendisince muvafık olabileceğini göstermektedir. Bu ıslahatın başında döviz tahditlerinin ticaret siyaseti sahasında kullanılmasından sarfınazar etmek esası geliyor; zaten müellif dış ticarete plânlı ekonomiye ait tedbirlerin hafifletilmesine taraftar bulunmaktadır (meselâ kontenjanlar yerine gümrüklerin ikamesi ilâh.). *Luckas* bundan başka para sisteminde mutlak istikrar esasını reddederek iştirâ kuvveti paritetlerine dayanan gayri müstekar bir kambiyo siyasetini terviç ediyor. Para rayıçlarının mütehavvil olması, ona nazaran, beynelmilî emtia mübadelesinde bir nevi emniyet süpabı rolünü oynayacak ve konjonktür ârızalarında muvazenenin kendiliğinden teessüs etmesine imkân verecektir.

Müellifin, istikbalde beynelmilî para sistemlerinin takip edecekleri inkişaf seyrini umumiyetle isabetli bir şekilde tayine muvaffak olduğunu zannediyoruz. Normal sulh münasebetlerinin tekrar teessüsünden sonra, zamanımızda pek ziyade ileri götürülmüş olan himayecilik ve devletçilik sistemlerinin bir miktar hafifletilmesi çok şayanı temenni olmakla beraber, bazı müelliflerin hâlâ tahayyül ettikleri veçhile eski şeklindeki liberalizme avdet etmek boş bir hayal olmaktan ileri gidemez. Devlet modern ekonomi hayatında kazandığı kumanda vaziyetini yakın istikbalde tekrar elden kaçırmak istemi-

yecektir, devletin hâkim bulunduğu bu muhtelif sahalar arasında ise döviz tahdidatı da dahil olmak üzere para siyasetinin hususî bir ehemmiyete malik olduğuna şüphe yoktur. Fakat bu keyfiyet hali hazır ekonomi tatbikatında birçok güçlüklerin ve mahzurların bertaraf edilmesine mâni teşkil etmez; bilâkis, cebrî vasıtaların ve tedbirlerin döviz muamelâtı sahasında da ancak umumî ekonomi hayatım tehdit eden tehlikelerin bertaraf edilmesi için zarurî olduğu nisbette kullanılması lâzımgeleceğini gözden uzak tutmamalıyız.

Prof. Dr. Neumark

KONJONKTÜR: *Ticaret Vekâletinin aylık bülteni (Ticaret Vekâleti Konjonktür ve Neşriyat Müdürlüğü). - Sene 1. - Ankara 1940.*

1940 senesinin başlangıcındanberi, Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Vekâleti, gayet kıymetli bir vesikalar kaynağı olarak mülâhaza edilmek icap eden aylık bir bülten neşretmektedir. Bu resmî neşir vasıtasının siklet merkezini istatistikî tablolar teşkil etmektedir. Fakat bunların yanında memleketteki iktisadî faaliyetin muhtelif branşlarına ait tahliller ve keza konjonktür meselelerine tahsis edilmiş tetkikler -geçen bir sene zarfında - ehemmiyeti tedricen artan bir mevki kazanmışlardır. Böylece, bültenin hemen her sayısında maliye, para ve kredi vaziyeti, sınaî istihsal, geçinme vaziyeti ve dış ticaret hakkında makalelere tesadüf edilmektedir. Bundan başka, neşredilen istatistik tablolarının tahliline hasredilen etüdler ve endekslerin tertip usulü, fiyat siyasetinin vasıta ve şekilleri ilâh.. hakkındaki meseleleri mevzubahs eden nazari ve tatbiki etüdler ve teklifler bilhassa göze çarpmaktadır. İstatistik tabloları (cetveller), devlet maliyesi, para ve kredi, istihsal, dış ticaret, fiyatlar, iç ticaret ve münakalât ve muhaberata taallük etmektedirler.

Hususî etüdler arasında, dış ticaret istatistikleri (No. 4), nüfus sayım ve hareketleri (No. 10) ve 1938 - 39 senelerinde memur ve işçi bütçeleri hakkında yapılmış olan anketin neticelerine istinat eden Türkiyede geçinme vaziyeti (No. 12) ne müteallik tetkikler hususî bir ehemmiyet arz etmektedirler.

Şunu ilâve edelim ki, bültende muhtelif Vekâletlerin teşkilâtı ve Ticaret Vekâletinin faaliyetinin muhtelif sahaları hakkında birçok yazılar vardır.

Kısaca, konjonktür bülteninin, Türkiyenin iktisadî faaliyetinin tetkikine mahsus resmî neşriyatın sadece en yenisi olmakla kalmayıp daha şimdiden en ciddî ve mufassallarından biri olduğunu söylemek icap eder. Vakiâ henüz bültende bazı tekemmüller ve genişletmeler yapılabileceği şüphesizdir; fakat ilk on iki sayıya bir göz gezdiriş, bül-

tenin tahrir ve tertibile meşgul olanların henüz mevcut bulunan bu boşlukları tamamilе müdrik bulduklarım ve bunları tedricen doidurulmıya gayret ettiklerini göstermektedir. Binaenaleyh konjonktür bülteninin istifade edebildiği istatistik mutalar tekemmül ettikçe tedricen inkişaf etmesine intizar edilebilir.

Prof. Dr. Neumark
